Skartácie na oblastných odboroch ŠtB na Slovensku

Michal Miklovič

Ústav pamäti národa

Cieľom môjho príspevku je priblížiť priebeh a možnosti štúdia skartácii zväzkov tajných spolupracovníkov oblastných odborov ŠtB na Slovensku v období po novembri 1989.

Oblastné odbory ŠtB boli v rokoch 1980 – 1990 krajskými rozviednymi[1] útvarmi. Prvé krajské rozviedne útvary boli v Československu zriadené v roku 1954 na krajských správach ministerstva vnútra. Ich cieľom bolo posilniť výzvednú činnosť proti západným krajinám a lepšie využívať možnosti na vyhľadávanie a vysielanie tajných spolupracovníkov rozviedky do zahraničia. V roku 1969 krajské rozviedne útvary prešli priamo pod Hlavnú správu rozviedky ako jej oblastné odbory. Pôsobili ako výkonné operatívne útvary rozviedky v jednotlivých krajoch. Plnili úlohy podľa pokynov centrály rozviedky, predovšetkým vyhľadávali a získavali nových príslušníkov a tajných spolupracovníkov rozviedky a centrále rozviedky odovzdávali nimi získané operatívne informácie.

K 1. júlu 1980 boli oblastné odbory vrátené do podriadenosti krajských správ Zboru národnej bezpečnosti (ZNB). Táto organizačná zmena mala zabezpečiť užšiu spoluprácu oblastných odborov rozviedky s kontrarozviednymi zložkami krajských správ ZNB. Oblastné odbory ŠtB prešli do podriadenosti zástupcu náčelníka krajskej správy ZNB pre ŠtB, ich metodické riadenie, kontrolu vo vymedzenom rozsahu a vzdelávanie príslušníkov zabezpečoval náčelník rozviedky. Oblastné odbory ŠtB zanikli k 15. februáru 1990 spolu s ostatnými útvarmi ŠtB.[2]

Čo sa týka zväzkovej agendy, oblastné odbory ŠtB sa ako rozviedne útvary riadili Smernicou pre evidenciu, štatistiku a administratívu zväzkovej agendy na I. správe ZNB.[3] V praxi to okrem iného znamenalo aj to, že zväzky oblastných oborov ŠtB boli registrované, ukončované a archivované nie na krajských správach ZNB, ale na Hlavnej správe rozviedky v Prahe.

---

[1] Správa rozviedky, od roku 1969 Hlavná správa rozviedky (od roku 1953 krycí názov I. správa), bol útvar Štátnej bezpečnosti zodpovedný za výkon spravodajskej činnosti v zahraničí.

[2] MIKLOVIČ, M.: Oblastný odbor rozviedky Banská Bystrica v roku 1980. *Pamäť národa*, roč. XII, 2016, č. 1, s. 56 – 62 .

[3] *Archiv bezpečnostních složek*, fond Hlavní správa rozvědky, kr. 061, Směrnice pro evidenci, statistiku a administrativu svazkové agendy na I. správě SNB. Rozkaz náčelníka I. správy SNB č. 2 zo 6. 1. 1988.

Skartácie zväzkov rozviedky

Smernica pre evidenciu, štatistiku a administratívu zväzkovej agendy na I. správe ZNB určovala aj postup skartácií zväzkov rozviedky, vrátane zväzkov oblastných odborov. Samotnej skartácii zväzku muselo predchádzať jeho ukončenie, ktoré vykonával výhradne štatisticko-evidenčný útvar 55. odboru (automatizácie a evidencie) centrály rozviedky. Dialo sa tak na základe prípisu so žiadosťou operatívneho pracovníka, ktorý podpisoval jeho náčelník odboru, v prípade zväzkov tajných spolupracovníkov v kategórii agent a dôverný styk náčelník rozviedky. Zväzky tajných spolupracovníkov a finančné podzväzky všetkých druhov zväzkov sa ničili po uplynutí ich doby uloženia (zväčša 10 rokov), respektíve v prípade úmrtia tajných spolupracovníkov a tajných spolupracovníkov starších ako 80 rokov.

Tento postup však nebol dodržiavaný po novembri 1989 v rámci tzv. Lorencových skartácií. Vtedajší I. námestník federálneho ministra vnútra Alojz Lorenc v úvode svojho rozkazu odôvodňoval urýchlené skartácie preplnenosťou skladovacích priestorov a nevyhovujúcimi zásadami konšpirácie, v závere svojho rozkazu však prikazoval zničiť materiály s kompromitujúcim charakterom, čím poukázal na priamy dôvod skartácií. Rozkaz bol pôvodne adresovaný len krajským správam ZNB a XII. správe ZNB (správa kontrarozviedky v Bratislave), nebola v ňom uvedená Hlavná správa rozviedky ani priamo oblastné odbory, ktoré boli zaradené na krajských správach ZNB. V rozkaze boli uvedené dokumenty, ktoré sa zo zväzkov mali skartovať a ktoré sa mali ponechať. Čo je však dôležité pre zväzky rozviednych útvarov, v závere rozkazu bolo uvedené, že po línii vonkajšieho nepriateľa sa malo postupovať diferencovane.[4]

Možnosti štúdia tzv. Lorencových skartácií

Vo zväzkoch tajných spolupracovníkov oblastných odborov na Slovensku sa nenachádzajú dokumenty, ktoré by vznikli ešte v roku 1989 a ktoré by popisovali priebeh skartácií v decembri 1989. Táto skutočnosť je problémom pre výskum skartácii, pretože podľa zákona o pamäti národa Ústav pamäti národa môže sprístupňovať a zverejňovať len dokumenty, ktoré vznikli činnosťou Štátnej bezpečnosti do 31. decembra 1989.[5] Z tohto

[4] ŽÁČEK, P: „Můžou přijít, jsme hotovi...“. Tzv. Lorencova skartace z prosince 1989 v dokumentech. *Pamäť národa*, 2004, č. 0, s. 28 – 41.

[5] §6 zákona č. 553/2002 Z. z. o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 – 1989 a o založení Ústavu pamäti národa a o doplnení niektorých zákonov (zákon o pamäti národa).

dôvodu nie je možné použiť dokumenty, ktoré vznikli po roku 1989 a napríklad v súvislosti s ukončením a uložením zväzku do archívu by mohli objasniť dôvod stavu, v ktorom sa zväzok nachádzal. Napriek tomu je možné nájsť záznamy o skartáciách v dokumentoch, ktoré vznikli ešte pred rokom 1989 a zachovali sa v torzách skartovaných zväzkov. Ide o dokumenty, ktoré boli povinnou súčasťou zväzku tajného spolupracovníka rozviedky a v drvivej väčšine prípadov boli počas skartácií zachované – zoznam dokumentov či už hlavného zväzku alebo jednotlivých podzväzkov a zoznamy podzväzkov. V týchto dokumentoch sú skartované dokumenty označené rôzne, v závislosti od toho-ktorého príslušníka, ktorý skartáciu dokumentov do zoznamu zapisoval. Šlo buď o poznámku „skartované“ s dátumom skartácie a s podpisom príslušníka alebo len o poznámku „skartované“ alebo len o preškrtnutie informácii o skartovanom dokumente. V niektorých prípadoch skartácia dokumentov nebola vyznačená vôbec, hoci dokumenty sa vo zväzku nezachovali, teda je možné usúdiť, že boli zničené.

Vďaka opakujúcim sa vyznačeným dátumom je možné usúdiť, kedy sa na danom oblastnom odbore vykonali skartácie. Vo zväzkoch založených na Oblastnom odbore ŠtB Banská Bystrica sa opakuje dátum 7. december 1989, teda obdobie Lorencových rozkazov na skartáciu (1. – 8. december 1989). Vo zväzkoch založených na Oblastnom odbore ŠtB Bratislava sú skartácie vyznačené v období od 1. decembra 1989 do 29. januára 1990, teda presahujú obdobie tzv. Lorencových skartácií. Vo zväzkoch založených na Oblastnom odbore ŠtB Košice sú skartácie vyznačené v období od 21. júna 1990 do 4. júla 1990. Ide pravdepodobne o obdobie, kedy boli zväzky tajných spolupracovníkov oblastného odboru riadne ukončované a ukladané do archívu. Otázne však je, či boli skartácie vykonané v tomto období alebo boli len dodatočne urobené zápisy o skartáciách z decembra 1989.

Diferencovaný postup je možné vidieť nielen medzi jednotlivými oblastnými odbormi, ale aj medzi príslušníkmi na určitom oblastnom odbore. Napríklad na Oblastnom odbore ŠtB Bratislava Štefan Petrík „Sinák“ a Jozef Mesároš „Buša“ zo zväzkov skartovali pracovné podzväzky 020, v ktorých sa ukladali záznamy so schôdzok tajného spolupracovníka s riadiacim príslušníkom a dokumenty II. časti hlavného zväzku. Adam Bali „Baška“ skartoval minimum dokumentov, naopak Jozef Beták „Ďuriš“ zničil celý obsah zväzku.

Následky skartácií

Keďže tajní spolupracovníci boli pre rozviedku najdôležitejším zdrojom informácií, ponovembrové skartácie zväzkov tajných spolupracovníkov komplikujú štúdium činnosti oblastných odborov ŠtB, činnosti ich jednotlivých tajných spolupracovníkov a kádrových príslušníkov. Skartácie tiež môžu komplikovať dokazovanie tajnej spolupráce v prípade súdnych sporov iniciovaných bývalými tajnými spolupracovníkmi, kedy sudcovia môžu neadekvátne prihliadať na absenciu podpísaného záväzku či záznamov zo schôdzok, ktoré dokazujú tajnú spoluprácu či jej rozsah. Samotný súhlas so spoluprácou však dokazuje už samotný fakt, že bol zväzok zaregistrovaný, pretože registrácia sa mohla udiať len po získaní súhlasu k tajnej spolupráci.